

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-44>

KARA STĀVOKĻA IETEKME UZ KRIMINĀLISTIKAS DARBĪBU

Kaliuga K. V.

*juridisko zinātņu doktore, profesore, krimināltiesību, kriminālprocesa un kriminālistikas katedras vadītāja vietniece Ekonomikas un tiesību institūtā
Klasiskā privātā universitāte
Zaporizja, Ukraina*

Atslēgvārdi: kara stāvoklis, kriminālistika, pirmstiesas izmeklēšana, pierādījumi, kara noziegumi, digitālā kriminālistika.

Pētījumā veikta kompleksa zinātniskā analīze par kara stāvokļa ietekmi uz kriminālistikas darbību Ukrainā šodien. Atklāta kriminālistikas uzdevumu, metožu un līdzekļu transformācija apbruņotas agresijas, paaugstinātu drošības risku un tiesiskā režīma ierobežojumu apstākļos. Īpaša uzmanība pievērsta problēmām, kas saistītas ar pierādījumu fiksēšanu, vākšanu un izpēti, pirmstiesas izmeklēšanas organizēšanu, digitālo tehnoloģiju izmantošanu, kā arī kriminālistikas lomu kara noziegumu dokumentēšanā. Ierosināti virzieni kriminālistikas nodrošinājuma uzlabošanai tiesībaizsardzības darbībā kara stāvokļa apstākļos.

Kara stāvokļa ieviešana Ukrainā saistībā ar Krievijas Federācijas bruņoto agresiju kļūva par bezprecedenta izaicinājumu visai tiesībaizsardzības iestāžu un tiesu sistēmai. Šādos apstākļos kriminālistikas darbība ir piedzīvojusi būtiskas izmaiņas, jo tradicionālās noziegumu izmeklēšanas metodes un algoritmi bieži izrādās nepiemēroti vai ierobežoti sakarā ar karadarbību, teritoriju okupāciju, masveida iedzīvotāju pārvietošanos un draudiem izmeklētāju un ekspertu dzīvībai.

Tēmas aktualitāte ir saistīta ar nepieciešamību zinātniski izprast jaunās kriminālistikas darbības apstākļus, pielāgot tās teorētiskos principus un praktiskās rekomendācijas kara laika realitātēm. Īpaša nozīme ir kara noziegumu un noziegumu pret cilvēci dokumentēšanai, kas prasa augstu kriminālistikas nodrošinājuma līmeni un atbilstību starptautiskajiem pierādījumu standartiem.

Mūsu mērķis ir pētīt kara stāvokļa ietekmi uz kriminālistikas darbību, identificēt galvenās problēmas un noteikt tās attīstības perspektīvas mūsdienu apstākļos.

Kara stāvoklis kā īpašs tiesiskais režīms paredz atsevišķu cilvēka tiesību un brīvību pagaidu ierobežojumus, valsts varas iestāžu pilnvaru izmaiņas, kā arī īpašu drošības pasākumu ieviešanu. Kriminālistikas darbībai tas nozīmē izmeklēšanas (izmeklēšanas) darbību veikšanas apstākļu izmaiņas, piekļuvi notikuma vietām un tehnisko līdzekļu izmantošanu [4; 6, lpp. 31–37].

No vienas puses, karstāvoklis var vienkāršot atsevišķas procedūras, lai operatīvi reaģētu uz draudiem valsts drošībai. No otras puses, rodas risks pārkāpt procesuālās garantijas, kas var negatīvi ietekmēt pierādījumu pieņemamību un atbilstību. Tāpēc kriminālistika kara stāvokļa apstākļos ir jāpilda stabilizējoša loma, nodrošinot zinātniski pamatotu līdzsvaru starp izmeklēšanas efektivitāti un likumības ievērošanu [4; 7].

Kara stāvoklis nosaka kriminālistikas darbības prioritāšu maiņu. Līdz ar vispārējo kriminālo pārkāpumu izmeklēšanu priekšplānā iznāk: kara noziegumu dokumentēšana; civilās infrastruktūras iznīcināšanas faktu fiksēšana; pierādījumu vākšana par noziegumiem pret civiliedzīvotāju dzīvību un veselību; bojā gājušo un bez vēsts pazudušo personu identifikācija [2; 5, lpp. 59–77].

Šādos apstākļos kriminālistika kļūst starpdisciplināra, apvienojot zināšanas medicīnā, inženierzinātnēs, inovatīvajās un informācijas tehnoloģijās, starptautiskajās humanitārajās tiesībās utt.

Jo īpaši pierādījumu vākšana kaujas zonā ir viens no sarežģītākajiem kriminālistikas darbības aspektiem kara stāvokļa laikā. Galvenās problēmas šajā jomā ir: ierobežota vai neesoša piekļuve notikuma vietai; materiālo pierādījumu iznīcināšana vai bojāšana apšaudes rezultātā; izmeklētāju un ekspertu dzīvības un veselības apdraudējums; neiespējamība nekavējoties veikt ekspertu pētījumus [3].

Saistībā ar to pieaug alternatīvo pierādījumu fiksēšanas metožu nozīme, jo īpaši foto un video fiksēšana, izmantojot bezpilota lidaparātus, satelītattēlus, kā arī liecinieku liecības, kas fiksētas digitālā formā. Kopumā digitālā kriminālistika kļūst par vienu no galvenajām kriminālistikas darbības jomām kara laikā. Sociālie tīkli, ziņojumapmaiņas programmas, videohostingi un citas digitālās platformas ir svarīgi pierādījumu informācijas avoti. Īpaša nozīme ir: digitālo pierādījumu vākšanai un saglabāšanai; foto- un videomateriālu autentiskuma noteikšanai; to izveides laika, vietas un apstākļu noteikšanai; dezinformācijas un pierādījumu falsifikācijas novēršanai. Digitālās kriminālistikas metožu izmantošana ļauj kompensēt ierobežojumus, kas saistīti ar neiespējamību tieši apskatīt notikuma vietu [1; 8].

Kara noziegumu dokumentēšana ir viens no svarīgākajiem kriminālistikas uzdevumiem kara stāvokļa apstākļos. Savākto pierādījumu kvalitāte tieši ietekmē iespēju saukt vainīgos pie atbildības gan nacionālajos tiesu iestādēs, gan starptautiskajās tiesu iestādēs [2].

Tātad, kriminālistika nodrošina: sistemātisku pieeju pierādījumu vākšanai, to pienācīgu fiksēšanu, saglabāšanu un pierādījumu bāzes atbilstību starptautiskajiem standartiem. Tajā pašā laikā aktuāla paliek problēma par speciālistu sagatavošanu, kuri spētu efektīvi strādāt kara apstākļos un sadarboties ar starptautiskajām izmeklēšanas iestādēm.

Tādējādi starp galvenajām kriminālistikas darbības problēmām kara stāvokļa apstākļos var izdalīt: personāla trūkumu un izmeklētāju un ekspertu pārslodzi; nepietiekamu materiālo un tehnisko nodrošinājumu; vienotu kara noziegumu izmeklēšanas metožu trūkumu; psiholoģisko slodzi tiesībsardzības iestāžu darbiniekiem [6, lpp. 31–37].

Nemot vērā iepriekš minētos aspektus, kriminālistikas attīstības perspektīvas ir šādas: normatīvās un tiesiskās bāzes pilnveidošana; digitālo un attālo izmeklēšanas metožu attīstība; starptautiskās sadarbības stiprināšana; mūsdienu zinātnes sasniegumu integrēšana izmeklēšanas praksē.

Kopsummējot, jāatzīmē, ka kara stāvoklis būtiski ietekmē kriminālistikas darbību, pārveidojot tās uzdevumus, metodes, līdzekļus un organizatoriskās formas. Kriminālistikas zinātnē novērojama jaunu kriminālistikas virzienu un pieeju parādīšanās un aktīva attīstība, jo īpaši militārā kriminālistika, kara noziegumu kriminālistika, digitālā un informācijas kriminālistika, kā arī kriminālistikas nodrošinājums starptautiskajā krimināltiesiskajā sistēmā. Šie procesi liecina par kriminālistikas attīstību kā dinamiskas zinātnes, kas spēj pielāgoties ārkārtējiem sociāli politiskajiem apstākļiem.

Kara apstākļos kriminālistika spēlē galveno lomu, nodrošinot efektīvu pirmstiesas izmeklēšanu, pienācīgu pierādījumu vākšanu, fiksēšanu, saglabāšanu un novērtēšanu, kā arī dokumentējot kara noziegumus un noziegumus pret cilvēci. Tieši kriminālistikas zināšanas un metodes nodrošina pierādījumu bāzi, lai sauktu vainīgos pie atbildības gan nacionālajos tiesu iestādēs, gan starptautiskajās tiesu iestādēs. Kriminālistikas zinātnes un prakses pielāgošana kara laika realitātēm ir nepieciešams nosacījums cilvēku tiesību un brīvību aizsardzībai, taisnīguma atjaunošanai un soda neizbēgamības principa ieviešanai.

Turpmākie zinātniskie pētījumi kriminālistikas jomā būtu jāvirza uz: jaunu kriminālistikas teoriju izstrādi un teorētisko pamatojumu, jo īpaši teoriju par kriminālistikas nodrošinājumu kara noziegumu izmeklēšanā; militārās kriminālistikas attīstību kā salīdzinoši neatkarīgu zinātnes virzienu; specializētu kriminālistikas metožu izstrādi noziegumu izmeklēšanai, kas izdarīti kara stāvokļa apstākļos; izmeklēšanas (izsekošanas) darbību taktikas pilnveidošanu kaujas zonā un deokupētajās teritorijās; digitālās kriminālistikas un atklāto avotu izmantošanas metožu (OSINT) attīstību; kā arī nacionālo kriminālistikas pieeju saskaņošanu ar starptautiskajiem pierādījumu standartiem un starptautisko krimināltiesu praksi.

Izvērstie attīstības virzieni ir jāizmanto kā zinātniskais pamats turpmākai kriminālistikas darbības pilnveidošanai kara stāvokļa un pēckara perioda apstākļos.

Literatūra:

1. Innovative Criminalistics at the Time of War – workshop for investigators of the National Police, State Bureau of Investigation and Security Service of Ukraine. Implementation of standards. Human Rights, Justice and Legal Co-Operation. *Council of Europe Portal*. URL : https://www.coe.int/en/web/implementation/-/innovative-criminalistics-at-the-time-of-war-workshop-for-investigators-of-the-national-police-state-bureau-of-investigation-and-security-service-of-ukraine?utm_source=chatgpt.com
2. Khan O. O., Manyk O. V. Methodology fundamentals for investigating violations of the laws and customs of war. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.2.27>
3. Pilyukov Y. Forms of using special knowledge during the investigation of war crimes. *Actual Problems of Law*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2025.02.112>
4. Shevchuk V. Current Issues of Criminalistics in Context of War and Global Threats. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2022.02>
5. Shevchuk V., Zhuravel V., Yevdokimenko S., Yevdokimenko S. & Myshkov Y. Forensic Examination and Criminalistics in Investigating War Crimes: European and Ukrainian Experiences. *Jurnal Media Hukum*. 2025. № 32(1). P. 59–77. DOI: <https://doi.org/10.18196/jmh.v32i1.25056>
6. Кожевніков О. А. Наукові основи та класифікація джерел криміналістичної інформації. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 5(1). С. 31–37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-6>
7. Попов Г. В. Кримінально-процесуальні гарантії прав військовослужбовців в умовах воєнного стану під час проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Том 4. № 91. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/344305?utm_source=chatgpt.com
8. Сергєєва Д. Б. Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів і злочинів проти людяності: процесуальні аспекти, експертна взаємодія та цифрова криміналістика. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Том 3 № 6. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.36>